

Devlet Ana Romanı Üzerine Bir İnceleme

Mustafa KARABULUT*

ÖZ

Devlet Ana, Kemal Tahir'in tarihsel romanlarından biridir. Bu romanda Osmanlı İmparatorluğu'nun aşiret halindeki dönemine inilir. Osmanlı insan tipi, yaşam tarzı, adaletleri gelenek ve göreneklerini konu edinen bir aşiretten devlet olma mertebesine nasıl yükseldiğini destansı bir ifade tarzı ile okuyucuya verilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Söğüt'teki yaşam tarzı dikkatlere sunulduktan sonra bu mekana Ertuğrul Gazi, Osman Bey ve Orhan Bey, tarihi şahsiyetler olarak dahil edilir. *Devlet Ana*'da, 1290 yılından itibaren yaklaşık on yıllık bir zaman diliminde geçen vak'alar bir yıla sığdırılır. Eserde, Türk kültür ve medeniyeti ile batı karşılaştırılarak feodalitenin ve din sömürücülerinin batıyı karanlığa hapsettiği anlatılır.

Anahtar Kelimeler: Tarihi roman, Osmanlı, Türk kültürü, Kemal Tahir, aşiret.

ABSTRACT

An Analysis of the Novel *Devlet Ana*

Devlet Ana is one of the historical novels of Kemal Tahir. The subject of the Novel is the early tribal period of the Ottoman Empire. The novel provides to the readers with the Ottoman human type, their living styles, the idea of justice, and traditions, and the development of a tribe to a state in a legendary style. Following the Ottoman style of life in Söğüt is given, Ertuğrul Gazi, Osman Bey and Orhan Bey are included as historical personalities. In *Devlet Ana*, the events happened approximately in a ten year-period following 1290 are told in one year. Comparing the Turkish culture and civilisation with those of the West, the novels that western feudalism and those who exploited religion had pushed the West into a dark age.

Key Words: Historical novel, Ottoman, Turk culture, Kemal Tahir, tribe.

* Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ADIYAMAN.

Devlet Ana, Kemal Tahir'in tarihsel romanlarından olup bu eserde Osmanlı devletinin kuruluş dönemi konu edinilir. Anadolu'nun Türkleşmeye başladığı yıllarda, Osmanlıların bir devlet kurma macerası ile Bizans ve Bizans'a bağlı tefurların Bursa ve çevresinin Türklerin eline geçmesini önleme çabaları romanın ana eksenini oluşturur. Bir bakıma Müslüman-Hristiyan mücadelesi romanın bütününe yansır.

Kemal Tahir, *Devlet Ana*'yı hangi ilke doğrultusunda yazdığına dair bir konuşmasında: "Bir kere Batı'da roman nereden kaynaklanmış?... Masaldan, halk hikayelerinden mi?... Tamam! Benim de masalım var, halk hikayelerim var... Öyleyse romanımızı oturtacağım temel var bende..."(Bozdağ, 1995: 41) diyerek, Türk romanının Batı'yı taklit etmemesi gerektiğini, milli değerlerin romana konu olabileceğini ifade eder. Gerçekten de *Devlet Ana*, gerek yapısı ve muhtevasıyla milli nitelikte bir romandır.

*Devlet Ana*¹, 1967 yılında ilk baskısını yapmış olup kısa sürede Türk edebiyatının klasikleri arasına girmiştir. TDK 1968 Roman Ödülü'nü alan eser, Osmanlı'nın aşiretten devlet haline gelişini konu edinmiştir. Realist bir bakış açısıyla yazılmış olan eserde, Ertuğrul Gazi'nin yaşlılık ve ölüm günleri, Osman Gazi'nin *bey* oluşu ve Orhan Bey'in çocukluktan gençliğe geçiş dönemleri ele alınmıştır.

Kemal Tahir, romana önce *Osmanlı Çekirdeği* adını vermek istemiş, sonra *Devlet Ana* ismini uygun görmüştür. Yazar, "Anadolu halklarının kişisel ve toplumsal özelliklerini saptamak için, Osmanlı İmparatorluğu'nun yedi yüz yıl yaşamasını sağlayan gücün kaynağına bakmak gerektiğini" (Kudret, 1999: 175) ifade eder. Günümüz toplumunun problemlerinin çözümü ve geleceğe hazırlanması için mazi iyi irdelenmelidir.

Devlet Hatun, Rum bacılarına başkan seçilmiş olan Bacıbey'dir. Uzun boylu, yiğit bir kadındır. Güçlü ve dirayetli olmasından dolayı da Ertuğrul Bey'den başkasını dinlemez olur. "Bacıbey, bir yandan disiplinli sert mizacı, öte yandan saygı uyandıran koruyucu kişiliğiyle Osmanlı devletinin Osmanlıdaki devlet anlayışının simgesidir" (Aytaç, 1999: 150). Oğlu Demircan'ın öldürülmesinden sonra, Kerim Çelebi'nin mollalık elbisesini çıkarıp savaşçı giysisini giydirmesi, Mavro'ya sahiplenmesi ve Karacabey tekfurunun kardeşinin kılıcını kınından çıkarırken erkeklerden önce davranıp kabzasını düşürmesi ona olan hürmeti artırır. Yazar da Türk kadınındaki cesaretinden ve yiğitliğinden ilham alarak romana *Devlet Ana* adını vermiştir.

Yazar, Osmanlı devletinin kuruluş yılları öncesine giderek, Türklerin töresini, kimliğini yansıtır. Türklerin Orta Asya'dan getirdikleri kültürleri, Anado-

1 Kemal Tahir, *Devlet Ana*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1971 (775 s.). Alıntılar bu baskıya aittir.

lu topraklarında yaşamaya devam eder. Yiğitlik, mertlik, adalet ve eşitlik gibi kavramlar, Türklerin vazgeçilmez özelliklerindedir.

Devlet Ana altı bölüme ayrılmıştır: *Kancık Vuruşu*, *Uyandırılan Işık*, *Dost Çelmesi*, *Fal*, *Derin Geçit*, *Kerimcan'ın Yolu*.

Yazar, romanı iki öykü üzerine kurar: Birincisi, Osmanlı beyliğinin daha çok Bizans toprakları aleyhine genişlemesi, ikincisi ise, Bacıbey'in oğlu Demircan'ın öldürülmesi ve kardeşi Kerimcan'ın düşmanlardan öç alma-sıdır. Toplumsal ve bireysel temaların iç içe verildiği eserde, "iki öykü de, romanslarda, destanlarda, masallarda rastladığımız ve kökeni mitoslarda yattığı söylenen kalıplardan oluşur" (Moran, 1997:159).

Devlet Ana'nın ilk bölümü şahısların tanıtıldığı, tarihsel durumun açıklandığı giriş kısmıdır. Karşı gücü oluşturan ve roman boyunca Türklerin en büyük düşmanlarından olan Sen-Jan şövalyelerinden Notüs Gladyüs'ü tanı-rız. Oldukça hırslı, zevk ve eğlenceye düşkün olan bu şahıs, kral soyundan geldiğini söyleyerek kendi prensliğini kurmak ve Bizans tahtına oturmak he-vesindedir.

Karşı gücün diğer kişisi Keşiş Benito'dur. İtalya'dan Anadolu'ya geleli on beş gün olan Cenevizli Keşiş Benito, kilise kurallarının dışına çıkmış, Söğüt çevresinde bir mağaraya yerleşmiştir. Kendini ve dine adanmış gibi gösteren Keşiş, bu sayede büyük bir saygı görmektedir. Aslında Notüs Gladyüs'la iş birliği yaparak halkın inançlarını sömürmektedirler.

Notüs Gladyüs, han işletmecisi genç Mavro'yu şövalye yapma vaadiyle onun kız kardeşi Liya'ya sahip olmayı tasarlamaktadır. Hristiyan Mavro'nun Liya'dan başka kimsesi yoktur. Babasından kalan hanı işleterek geçimlerini sağlamaktadırlar. Liya, Bacıbey'in oğlu Demircan'ın sözlüsüdür. Şövalye, Mavro'dan Ertuğrul Bey'in asker sayısı hakkında bilgi almaya çalışır. Mavro ise Türklerin kadınıyla erkeğiyle cesur ve savaşçı bir millet olduğunu söyler:

"İçlerinde ermiş var, dervişi var... Rum abdalları derler, rum gazileri derler... Ertuğrul Bey'in savaşçısı ev hesabına gelmez. Savaşçı derviş-lerin beşi, onu bir zaviyeye birikmiştir. Rum abdallarına geldi mi, dam, çadır tanımaz bunlar... Ezraile elense çekmiş gözü kara yiğitlerdir her biri. Karıları bile dövüşkendir Ertuğrul Beyin... Bunlara 'Rum Bacıları' derler. Bunların töreleri de, gaziler, savaşçı dervişler gibi din yayma üzerinedir..." (s.32).

Şövalye Notüs Gladyüs, kendi değer yargılarına göre asilzade-köylü ilişkisini genç Mavro'ya şöyle ifade eder: "Pazar başını arttırmaya geldi mi, sen-yörün keyfinedir, kimse karışamaz. Kendi toprağında dilediğini yapar. Çünkü (Tanrı) toprağı da soylular için yaratmıştır, salt toprağı değil, üstündeki köylüyü de bağışlamıştır mal diye, canı çekerse asar! (s.36).

Mavro, Hristiyan toplumundaki efendi-köylü ilişkisinin efendi-köle ilişkisine döndüğünü; Türklerde ahilik teşkilatının olduğunu ve köylünün ezilmediğini ifade eder. Şövalye ise, asilzadelerin her şeyin sahibi olduğunu, köylünün sorgulamaya hakkı bulunmadığını ifade eder. Mavro, Hristiyanlardan birçok kişinin Müslümanlığı tercih ettiğini ve Ertuğrul Bey'in Müslüman olan herkese kapısının açık olduğunu ve onları koruduğunu söyler. Romanın bu kısmında, "Orta Çağ batı toplumlarındaki toprak ve üretim ilişkisi saf bir Anadolu köylüsü olan Mavro'nun şaşkınlıkla sorduğu sorularda Anadolu'da toprak ilişkisi ile karşılaştırılmaktadır" (Yalçın, 2003: 238).

Kemal Tahir, bu romanın vak'a zamanını açık biçimde vermeyi tercih etmiştir. Şövalye Gladys, Mavro'ya Moğollar ile Anadolu halkı arasındaki çatışmadan, Karamanoğlu Mehmet Bey'in Konya'yı almasından bahsederken zamanı da :

"- Ne zaman oldu bu iş?

- On, on bir yıl önce...

- On bir yıl... Şövalye içinden hesapladı. 1279'da..." (s.62).

Sen-Jan Şövalyesi Notüs Gladys, Cenevizli Keşiş Benito ve paralı Türk askeri olarak tanıtılan Türkopol Uranha, Osmanlu beyliği ile bölgedeki Bizans tefurluklarının ilişkisini bozarak, muhtemel bir karışıklıktan veya savaştan yararlanıp Bitinya ucunda kendi beyliklerini kurma hayalindedirler. Yazarın Sen-Jan Şövalyelerini karşı güç olarak seçmesi önemlidir. "Sen-Jan Şövalyeleri bir Hristiyan tarikatı olarak son derece sıkı kuralları olan ve özellikle Müslümanlara karşı en sert savaşan topluluktur" (Yalçın, 2003: 239). Napoli kralının gayri meşru çocuğu olan Notüs Gladys, asilzade olduğunu ve Bizans tahtı için hak iddia etmektedir.

Şövalye, yaptığı plana göre, Ertuğrul Gazi'nin atlarını çaldıktan sonra bu olaya Karacahisar tefurunun karıştığı izlenimini verecektir. Notüs Gladys, Issızhan'da tanıdığı Liya isminde bir Hristiyan kızını elde etmeye çalışır. Mavro'nun kız kardeşi Liya, dindar bir kızdır ve Ertuğrul Gazi'nin atlarının bakımından sorumlu olan Demircan ile aşk ilişkisi vardır. Demircan'ın annesi, Osmanlı beyliğinin Bacıyan-ı Rumu Devlet Hatun, din değiştirmek istemediği için Liya'yı gelin olarak kabul etmez. Demircan ise, Ertuğrul Gazi'nin iyileşmesini ve annesini ikna etmesini ümit etmektedir.

Notüs Gladys ve arkadaşları, Ertuğrul Gazi'nin atlarını çalmaya giderken, Demircan ile Liya'nın birlikte olduklarını görürler. Sırtı kendilerine dönük olan Demircan'ı Karacahisar tefurluğunun okları ile öldürürler. Ertuğrul Gazi'nin atlarını da çalan bu şahıslar, Liya'ya sahip olduktan sonra onu da öldürüp cesedini bir kilime sararak Karacahisar tefurluğu yakınlarına bırakırlar.

İkinci bölüm, Uyandırılan Işık adını taşımaktadır. Mekan olarak Türklerin yaşadığı bölgeye geliriz. Kerim Çelebi, Demircan'ın kardeşi olup kendisini dini eğitim almaya adanmıştır. Ayrıca, Aslıhan adındaki Rum bacısı tarafından da sevilmektedir. Savaşmayı sevmeyen Kerim Çelebi okumaya yönelmiştir. Türkmen töresine göre bir erkek belinde kılıcıyla gazaya hazır olmalıdır. Kerim Çelebi'nin kılıç yerine kaleme sarılması, sadece annesini değil, aynı zamanda Aslıhan'ın tepki göstermesine sebep olur.

Romanda ahilik teşkilatı hakkında da bilgiler verilir. Berna Moran, Kemal Tahir'in bu bölüm için: "Usta bir açılıştır bu, çünkü ahilik oyunu çok kestirme bir yoldan birkaç işlevi birden yerine getirir" (Moran, 1997: 162) diyerek, ahi teşkilatını ve Söğüt'teki ahlaki yapıyı tanıtır. Ahilik, yiğitlik ve cömertlik anlamına gelen ve alçakgönüllülük, güzel ahlak sahibi olma, din ve mezhep farkı gözetmezlik vb. gibi erdemleri ön plana çıkaran Fütüvvet'in devamıdır.

Osman Gazi'nin askerleri içinde ahiler, ticaretle meşgul olduklarından usta savaşçı değildirler. Kerim Çelebi, ahilik teşkilatının çok saygın bir basamak olduğunu, ancak ahilerin yaşayışlarında ve davranışlarında bozulmalar olduğunu söyler:

"...Ahiler, pir kapılarını boşlayıp beğler kapısına birikmiş... Oysa bu dünyada, her bir nesneye bozuntu elverir, ahiliğe erişemez..." (s.107).

Kerim Çelebi, ahilik ile ilgili önemli bilgiler edinmiştir. Kendisi de bir ahi olan Kerim Çelebi, bu teşkilattan olan bir kişinin çok çalışması ve okumaya önem vermesi gerektiğini ifade eder:

"Şöyle bilin ki, ahilikte miras yürümez, babanın kazandırdığı oğula geçmez ve de herkesin kendi kazanması kanundur... Onu gördüm ki, ahilerden kiminin kitabı hiç yok. Kitap olmayınca aktan kara, eğriden doğru ayrılmaz" (s.108).

Kerim Çelebi'nin kılıç yerine kalemi tercih etmesi, kılıç-kalem çatışmasını oluşturur. Onun, kalem gücünden kılıca yönelişi de esere ustaca yansıtılmıştır. Annesi Bacıbey'in, kardeşi Demircan'ın intikamını alması için yaptığı baskılar sonuç vermeyince, annesi tarafından kırbaçla dövülür. Üzerindeki molla kıyafetini çıkararak Kerim Çelebi, savaşçı kıyafetini giyer. Artık, Kerim Çelebi, Kerim Can adını alır. Bu arada, Karacahisar tekfurunun baskılarından kaçan Mavro ise kardeşi Liya'nın intikamını almak için çaba gösterir. Kerim Çelebi ile Mavro, kardeşlerinin intikamını almak için silah eğitimi alırlar.

Osmanlı beyliği ile Karacahisar tekfurluğu savaş hazırlığındayken Kamagan Derviş, Keşiş Benito'nun faaliyetlerini Osman Gazi'ye haber verir. Toplumdan uzak ve sade bir hayat yaşayan Kamagan Derviş, bölgenin haberleşme ile ilgili bilgilerine sahiptir ve edindiği bilgileri doğrudan Tebriz'de yaşayan İlhanlı hükümdarına ulaştırmaktadır:

“Kamagan Derviş dizlerini dikmiş, kollarını bunlara dolamıştı... Aslında mağarayı Tebriz İlhanlılarının habercisi olarak bekliyordu ama, başından beri, Türkmen'e de yakınlık gösteriyordu” (s.192).

Kamagan Derviş, İslamiyet öncesi Türk kültürünün özelliklerini üstünde taşıyan ve bir kam özelliği gösteren bir şahıstır. Kamagan Derviş iyi niteliklerle donatılmışken, karşı güçte yer alan Keşiş Benito kötü özellikleriyle yer alır. Romanın dördüncü bölümü olan *Fal*'da Kamagan Derviş, bir derviş ve haberci olmakla beraber diğer özellikleriyle de tanıtılır:

“...Çobanlar, Kamagan Derviş'in mağarasında kırmızı, mor, yeşil, sarı ışıklar yandığını söylüyorlardı. Dervişliğin yanı sıra simyacılıkla uğraştığı, kurşunu, bakırı altun etmeye çabaladığı yaygındı” (s.384).

Ertuğrul Gazi, ölümüne yakın zamanlarda Osman Gazi'yi yanına çağırıp onu tepeden tırnağa süzer. Osman Gazi, halkın sevdiği ve beyliğe layık gördüğü dirayetli bir kişidir. Ertuğrul Gazi'nin, ölümü düşmanlar tarafından duyulmadan en yararlı kişinin bey olarak seçilmesi vasiyetini Akçakoca yerine getirmek için seçim yapılması için çalışmalarına başlar. Bu durum, Türklerdeki demokratik yaşam açısından önem taşır. Halkın desteğini alan Osman Gazi, *bey* seçilir:

“...Canımızı canı, ırzımızı ırzı saydı. On üç yaşından bu yana savaşlarda gördünüz, ölüm tırpanının vınladığı yerde başını eğdi mi? Düşmanı hepimizin önünce kovup gerilerken hepimizin ardınca gelmedi mi?Bize Osman Bey'den uygunu kim? (s.189).

Bununla beraber, Ertuğrul Gazi'nin ölümünden duyulan acı, Alp Er Tunga Sagusu'nu (Destanı) hatırlatır:

“Hep bir ağızdan uludular:

Vay Kara Osman Beyimizin, Ak Gündüz Alp'in, yiğit Savcı Gazi'nin yiğit babası...

Vay dünyayı kara gördüm, akan suyu akmaz gördüm... Vay vay söndü ocaklarım, çakmakları yakmaz gördüm!

Kalmış yiğit arkası... Aç miskin doyurucu... Türkmen'in direği!.. Gaziler gazisi Beyim vay! Alpler bağbuğu, erenler serdarı, bacılar atası,sakar suyun dalgıcı. Yeşil dağın kaplanı, ak atların binicisi, vay Ertuğrul Beyim vay!...” (s.184).

Devlet Ana'nın bu bölümü dil ve üslup bakımından Dede Korkut Hikayelerine benzemesinin yanı sıra, temanın işlenişi bakımından Sakaların büyük hükümdarının ölümünden duyulan büyük üzüntüyü anımsatmaktadır.

Osmanlı devleti, İlhanlıların çekilmesi ve Selçukluların yıkılma süreci içinde olmasıyla sınırlarını genişletme süreci hızlanır. Osman Bey'in ulak olarak Konya'ya gönderdiği Kaplan Çavuş, Selçuklu devletinin kötü durumda olduğunu haber verir. Kaplan Çavuş, Şeyh Edebalı'ya şunları söyler:

“Doğrusunu istersen Şeyhim, Konya’yı çok kötü gördüm. Sarayda kağıt (Osman Bey’in gönderdiği) okuyacak adam bulunduğundan şüpheliyim. Konya berbada gitmiştir ve de Konyalıktan çıkmıştır...” (s.588).

Kerimcan, Notüs Gladys ve Uranha’nın işbirlikçisi Keşiş Benito’nun mağarasına *canavarın ini* demekte ve buradaki canavarı öldürerek bir bakıma yiğitliğini ispatlamak amacındadır. Kerimcan, Bacıbey’in istediği savaşçı bir er olmuştur. Berna Moran, Kerimcanın bu serüvenini, Manas’taki Er-Töştük efsanesinde, Töştük’ün yeraltına inerek devi öldürmesine, Battal Gazi’de baş kahramanın yine yeraltına inerek devi öldürüp kızı kurtarmasına ve masallardaki kahramanların, mağaralardaki gizli hazineyi bekleyen dev vb. yaratıkları öldürmesi ve hazineyi ele geçirmesine benzetmiştir: “Kerimcan, yerin altına doğru inip giden mağaraya girer ve sandıkta, çok değerli, eşi bulunmayan on yazma kitabı keşfeder” (Moran, 1997: 164). Yazarın, romanın sonunda Kerimcan’a hazine olarak bu değerli kitapları layık görmesi tesadüf değildir. Kerimcan da kitaplara olan merakı romanda açıkça verilmiştir.

Keşiş Benito’dan sonra Notüs Gladys’u bir bataklıkta kıstırarak öldürürler. Ardından Uranha’yı ortadan kaldırıp kardeşlerinin intikamını alırlar. Demircan ve Liya’nın kanını yerde bırakmayan Kerimcan ile Mavro oldukça mutludurlar. Bacıbey, Kerimcan’ı Aslıhan adındaki kızla evlendirir. Orhan Bey de Yarhisar tekfurunun kızı Lotüs’ü Müslüman yapar, adını da Nilüfer olarak değiştirip onunla evlenir. Kerimcan tekrar kitaplarına sarılır. Osman Bey’den, Şeyh Edebalı’nın Bilecik’teki medresesine molla olarak girmek için izin alır. Kerimcan, bir zamanlar annesi tarafından dövüldüğü kırbaçı duvardan indirip yerine kılıcını asar. Bacıbey, Kerimcan’a, kitapları ocağa atmasını ve kamçıyı yerine asmasını emreder. Ancak, Kerimcan annesine itaat etmez ve tıpkı babası Rüstem Pelvan gibi gürleyerek sedirdeki kırbaçı alıp annesine doğru kaldırır. Araya Aslıhan girer ve bu ana-oğul çatışmasını bitirir. Bacıbey, bir köşede gözleri yaşlıyken, Aslıhan bu ağlamanın Kerimcan’ın saygısızlığına yorar. Ancak Bacıbey, yıllar önce ölmüş olan eşi Rüstem Pelvan’ın yiğitliğini Kerimcan’da gördüğü için gözyaşı dökmektedir:

“Oğlunun adam olduğuna, babasının ocağını yakacağına, Bacıbey ancak kırbaçı elinden çekip karşısına dikilince anlamıştı” (s.775).

Kelile ve Dimne, Kâbusname, Felekname ve *Siyasetname*’yi okur. Bu arada, Türkler düşman tefurları yenerek Osmanlı sınırlarını genişletirler. Osmanlı beyliği, zamanla devlet haline dönüşür.

Yazar, Osmanlının yapısını her bakımdan sağlam bilgilerle vermeye özen gösterir. Törelere bağlılık, bey seçimi, büyüklere saygı, kadının toplumdaki yeri ve ahilik teşkilatı gibi konularda okuyucuyu bilgilendirir. Özellikle ahi geleneğini canlı biçimde gözler önüne serer. Yazar, çocukların ahilik oyunu oynamalarını ahilik teşkilatına öykünmeleri şeklinde dile getirmiştir:

“Şöyle bil ki, ahilik ince yoldur ve de çetin bir yoldur ve de gayet sarp bir yoldur. Yüreğine, bileğine güvenmeyen girmemek gerekir. Çünkü yüceleyim derken batağa batmak vardır. Yolumuz anlamaklık yoludur ve de inandırmak yoludur ve tutmaklık yoludur. Töreleri tutmağa gücün yeter mi? Yüreğin ne demekte?

- Beli dedin, günah gitti bizden... Yallah bismillah! De bakalım, ahiliğin açığı kaçtır?

- Dörttür.

- Say gelsin!

- Eli, yüzü, gönlü, sofrası...

- Kapalı kaçtır?

- Üçtür.

- Say gelsin!

- Gözü, beli, dili..." (s.111-112).

Ahilik teşkilatı hakkında böyle geniş bilgilerin yer alması, yazarın bu romanda vermek istediği mesaja da uygundur. Çünkü, Osmanlının kuruluşunda Türk töresi önemli yer tutar. Ahiliğin de temelinde Türk kültürünün izleri görülür. Ayrıca çocukların ahilik teşkilarına öykünmeleri, “Söğüt’teki Türk topluluğunun, yozlaşmış Bizans, Moğol ve Oğuz topluluklarından ahlakça ne denli üstün olduğunun işaretidir” (Moran, 1997: 163).

Şahıs kadrosu bakımından yazar 13. yüzyıl Anadolu insanını başarılı biçimde ele almıştır. Roman kahramanlarından önemli bir kısmı o dönemde yaşamış tarihi özelliği olan kişilerdir: *Ertuğrul Bey, Osman Bey, Orhan Bey, Dündar Alp, Şeyh Edebalı, Akçakoca, Nilüfer Hatun, Yunus Emre, Köse Mihal* vb. Bazı şahıslar da yazarın olay örgüsünde kullanmak için yarattığı kahramanlardır: *Notüs Gladüüs, Cenevizli Keşiş Benito, Mavro, Bacıbey* vb.

Yazar, olay örgüsünü kurarken, Osmanlı beyliğinin devlet haline gelişini, tarihi gerçekler ile hayali unsurları ustaca birleştirmiştir. *Devlet Ana*’da yer alan vak’a zincirini şöyle sıralayabiliriz:

1. Şövalye Notüs Gladüüs ve adamlarının Türklerin atlarını çalarak, Demircan ile Liya’yı öldürmeleri.
2. Ertuğrul Gazi’nin ölümü, yeni bir bey seçimi.
3. Bacıbey’in ısrarı üzerine Kerim Çelebi’nin intikam alma çabaları.
4. Notüs Gladüüs, Cenevizli Keşiş Benito ve Uranha’nın öldürülmesi
5. Osman Bey’in Şeyh Edebalı’nın kızı Balkız Hatun’la, Orhan Bey’in Nilüfer’le, Kerim Çelebi’nin Aslıhan’la evlenmeleri.

Eserde tematik yönden iki güç vardır: İyiler, kötüler. Romandaki çatışma unsuru iyi-kötü üzerine kurulmuş olmasıyla beraber, Müslüman-Hristiyan çatışması da eserde önemli yer tutar.

	TEMATİK GÜÇ / DEĞER VE KAVRAMLAR	KARŞI GÜÇ / ÇATIŞAN KİŞİ VE KAVRAMLAR
KAVRAM SEVİYESİNDE	<ul style="list-style-type: none"> - Cesaret - Erdem - Barışsever - Törelere bağlılık - Yiğitlik - Bilgelik - Dürüstlük vb. 	<ul style="list-style-type: none"> - Korkaklık - Çıkarıcılık - Kötülük - Sömürü - İhanet - İhtiras vb.
TİPLER SEVİYESİNDE	<ul style="list-style-type: none"> - Ertuğrul Gazi - Osman Bey - Orhan Bey - Demircan - Kamagan Derviş - Kerim Çelebi - Akçakoca - Şeyh Edebalı - Bacıbey vb. 	<ul style="list-style-type: none"> - Notüs Gladyüs - Keşiş Benito - Uranha - Alişar Bey

Roman boyunca bu güçler arasındaki çatışma eserin ana eksenini oluşturur. Yukarıdaki şemada, tematik gücün temsil ettiği kavramlarla tipler arasında bir paralellik görülür. Kemal Tahir, doğu ile batıyı karşıt özelliklerle ele alır. *Devlet Ana*'da Türkler ahlaki yönden üstün vasıflarıyla verilir. Bacıbey, törelerden taviz vermeyen, yiğit bir kadındır. Dönemin ideal kadın tipini sergiler. Osman Bey, yiğit, cesur ve güvenilir bir kişidir. Ertuğrul Gazi, yerini ancak Osman Bey'in doldurabileceğini düşünür. Rüstem Pelvan'ın oğlu Demircan, babası gibi savaşçıdır. Kerim Çelebi, büyük değişim gösterir. Önceleri, kavgadan, savaştan hoşlanmayan, ata binmeyi, kılıç kullanmayı beceremeyen Kerim Çelebi, kitaplara olan düşkünlüğü ile tanınır. Demircan'ın öldürülmesinden sonra, annesi ve çevresinin baskıları sonucu kardeşinin intikamını almaya karar verir ve zamanla iyi bir savaşçı olur adı da Kerimcan'a dönüşür.

Devlet Ana'da, bilgeliği, erdemi temsil eden şahısların başında Şeyh Edebalı gelir. Hemen her konuda Osmanlıyı yönlendirmektedir. Savaşta ve barışta neler yapılması gerektiği hep ona sorulur. Çocukluk arkadaşı Akçakoca da tecrübeli ve bilgili bir şahıstır. Ertuğrul Gazi'nin ölümünden sonra dağılmayı önlemek ve yeni bey seçimi için gerekli tedbirleri alır. Kamagan Derviş, iyi vasıflarıyla, karşı güçteki Keşiş Benito'ya tezat oluşturur.

Kavram seviyesindeki tematik güç, Türklerin gerek ahlak yönünden, gerekse yiğitlik bakımından ön plana çıkarıldığı değerleri içerir. Bu yönleriyle Türkler, çevredeki Bizanslıların da ilgisini çeker. Köse Mihal, Papaz Pop Mar-

kos Osman Bey'in dostudur. Bir zamanlar Osman Bey'in dostu olan Bilecik tekfuru Rumanus sonra ihanet eder. Batı feodalizminin baskıcı yönetimi, dini ve ahlaki yönden bozulmuş olması, Bizanslıların bir kısmının üstün niteliklere sahip Türklere sempatiyle bakmalarını sağlar.

Karşı güçte yer alan Notüs Gladyüs batı feodalizmini temsil eder. İhtiraslı, korkak, cinsel sapkınlıkları olan acımasız bir tiptir. Feodal düzeni isteyen Fil-yatos ve Aya Nikolas bu yönüyle Notüs Gladyüs'e benzerler. Ayrıca Moğol Çudaroğlu para hırsı sebebiyle kötülük yapmaktan kaçınmaz. Keşiş Benito, Bizanslıları maddi ve manevi yönden sömürmektedir. Notüs Gladyüs'ün arkadaşı Uranha da çıkarıcı, korkak ve kötüdür.

Tarihsel konuların ağırlık merkezi olduğu romanlarda, tarihi olaylar yeniden irdelenme imkanı bulur. Bundan başka, "Roman kahramanı için yeni bir varoluş biçimi" (Kundera, 2005: 50) oluşturur. *Devlet Ana*'da tarihsel gerçekler kurgulanırken, tarihte yaşamış roman kahramanları yeni bir boyut kazanır. Osman Bey, Orhan Bey, Akçakoca, Şeyh Edebali ve diğer kahramanlar sadece tarihteki rolüyle değil, aynı zamanda duygu ve düşünceleriyle de karşımıza çıkar.

Kemal Tahir, *Devlet Ana*'da genel olarak Türklerle Bizanslıları kavram ve tipler seviyesinde karşılaştırır, tematik gücün karşı güce olan üstünlüğünü ortaya koyar. Bu romanın siyasal yönünü Türklerin bir uç beyliğinden kısa zamanda nasıl devlet haline geldiği oluşturur.

Eserde olayların zamanı için 1290'lı yıllar verilmektedir. Bazı yerlerde anakronizm (tarihe uymazlık) görülür: Yazar, roman kahramanı Kerim Can'a *Kelile ve Dimne*, *Kâbusname* ve *Siyasetname*'nin Türkçe çevirilerini okutur. *Oysa, bu kitaplardan ilk ikisi XIV. ve XV. yüzyıllarda, üçüncüsü de daha sonra yazıya geçirilmiştir* (Kudret, 1999:179).

Devlet Ana hakim bakış açısı ile yazılmıştır. Şerif Aktaş, bu bakış açısıyla kaleme alınmış eserler için:

"En iyi şartlarda, kahramanları tanıdığımız veya tanıma imkanına sahip olduğumuz çevrelerden seçilmiş destan veya masallardır, denilebilir. Bu bakımdan da destan, masal, halk hikayesi ve Avrupaî hikâye ve romanı anlatma esasına bağlı metinler olarak düşünme isabetli olur" (Aktaş, 2005: 89).

diyerek, bu bakış açısıyla yazılmış eserlerdeki anlatıcıya yazar-anlatıcı adını vermiştir. *Devlet Ana*'da yazar, kahramanların dil ve üslûbuna uygun olarak, romanın dünyasına ait mekânı, zamanı, şahıs kadrosunu ve vak'a zincirini dikkatlere sunmuştur. Romanın başından sonuna kadar bu bakış açısını ve anlatıcıyı görürüz:

"Sen-Jan şövalyelerinden Notüs Gladyüs, sayvana çıkan merdiven kapısında, hancı güzeli yerine, karayağız oğlanı görünce somurttu" (s.9).

“Dünder Alp’in büyük karısı Gurgan Hatun, iki metre boyu, gaga burunlu, soyu tükenmiş bir yırtıcı kuş gibi, atılmaya hazır, Karasu’yun kıyısında duruyordu...” (s.489).

“Kerimcan sıçrayıp anasının bileğine yapıştı, kırıbaçı, daha doğrusu, çocukluğundan kalan son korkuyu, kolayca çekip aldı. Yüzü değişmiş, rahmetli babası Rüstem Pelvan’ın çok kızdığı zamanlardaki halini almıştı. Bu değişmeyi daha fark etmediği için üzerine atılmak isteyen anasını, tıpatıp babasının kükreyişiyle durdurdu” (s.775).

Kemal Tahir, *Devlet Ana*’da Türk tarihi, toplum yapısı ve ekonomik yapıyı bir arada ele alır. Türk toplumu, tarihsel süreç içerisinde batı ülkelerinden farklı bir gelişim göstermiştir. “Osmanlı toplumu, kölelik, feodalite, kapitalizm geçirmemiştir ve bunun nedeni de Asya Tipi Üretim Tarzı’dır” (Moran, 1997: 130). Bu üretim tipinde (ATÜT), iki temel ölçüt vardır: Birincisi, bu üretim tarzındaki toplumlarda iş bölümü oldukça gelişmiştir. “Bunun sonucunda, köy ekonomisi içinde köylü ve küçük sanatlar tabakalaşması doğacaktır” (Divitçioğlu, 1966: 11). Bu durumda, ekonomi kendi kendini destekleyecek bir duruma ulaşır. İkincisi ise, devletin otoritesidir. İster göçebe, ister yerleşik toplumlarda olsun, devlet hayatı düzenlemek için en önemli güçtür. Dağınık ve seyrek köy topluluklarında devletin toprağın mülkiyetine sahip olmasıyla, toplumda sınıflaşma ortaya çıkmayacaktır.

Osmanlıda üretim aracı olan toprağın sahibi devlet olduğu için, bireylerin toprak vasıtasıyla servet sahibi olmaları engellenmiştir. Bu bakımdan Osmanlıda sınıf mefhumu da görülmez. Dönemin batı toplumlarındaki derbeyi, burjuvazi ve köle durumuna düşmüş olan köylü Osmanlı devletinde görülmez. “Kemal Tahir köydeki yaşamı, okura, köy gerçeklerini ve sorunlarını tanıtmak ve çözmek amacıyla değil, tarihsel araştırmalardan edindiği kuramsal bir arka planın ışığında toplumun geçirdiği değişiklikleri saptamak amacıyla sergiler” (Moran, 1997: 132).

Devlet Ana, tarihsel eleştiri ve sosyolojik eleştiri yöntemleriyle incelenmesi gereken bir romandır. Yazar, okurun olay örgüsünü daha iyi anlayabilmesi ve romanı değerlendirebilmesi için, dönemin dünya görüşü, tarihi olay ve kişileri, sosyal yapısını, inançlarını ve kültürel yapısını açık biçimde gözler önüne serer. Çünkü, okur vak’anın geçtiği dönemin tarihi, sosyal ve kültürel özelliklerini kavradığında, edebi eseri daha iyi yorumlayabilecektir.

Tarihsel eleştiride önemli olan, “metnin yanlışsız olarak tespit edilmesidir” (Moran, 1999: 79). Aynı zamanda eserin yazıldığı dönemin dilinin de okura yer yer açıklamalı olarak verilmesi gerekir. Çünkü, bazı kelimeler günümüze gelirken değişime uğramış olabilir. Şerif Aktaş, üslup incelenmesinde bakış açısının ve içeriğin de önemli unsurlar olduğunu belirterek: “Üslup, içeriğin ferdi biçimde ifâde edilmesini sergileyen metnin dışında araştırılmaz” (Aktaş,

2002: 54) sözüyle, üslûp incelenmesinde dile ait özelliklerin tespit edilmesinin zorunlu olduğunu ifade eder. Bu açıdan baktığımızda, Kemal Tahir *Devlet Ana*'nın dil ve üslubunda edebi metne bağlı kaldığını tespit ederiz. Yazar, bu romanda sade dil kullanmış ve yer yer Dede Korkut Hikayeleri'nin üslubuna yakın bir cümle yapısını tercih etmiştir.

“Kaba sarkları yere çalın adamlar! Yakaları çekip yırtın! Övündüğüm ak arslan gitti! Acı tırnakları yüzünüze çalın karılar, al yanakları yolun, düşmanlarıma korku salan gitti. Uçta kızlar gülmesin kas kas, gelinler kına yakmasın! Ölüm aldı, yer gizledi. Yalan dünya kime kaldı! Gelimli gidimli dünya vay!... Sonucu ölümlü dünya!...” (s.183).

Romanda geleneksel Türk nesrinin örnekleri başarıyla verilmiştir. Eserde ahenk unsuru olarak secili söyleyişlere de rastlanır:

- Vay Kayı'nın ulusu!... Vay ulusun umudu yiğit Ertuğrul!
- Vay ak sakalı er meydanında ağarmış... Vay düşmanlara medet çağırılmış Ertuğrul!
- Vay akli derinlere erenimiz... Vay belâmıza kanat gerenimiz!
- Vay kılıcını göklere asan... Gün ortası düşman basan... Basıp dağıtan...” (s.184).

Edebi eserin sosyal yapıyla ilgisini, vak'a veya durumların oluştuğu (veya eserin yazıya geçirildiği) dönemin ortamını, koşullarını *sosyolojik eleştiri* ile açıklamak mümkündür. Bu yöntem, eserin daha iyi anlaşılmasını sağlar. Yazar, *Devlet Ana*'da tarihi olay ve kişileri kurgularken, Bursa, Söğüt ve çevresini asıl mekan olarak almış; Osmanlı beyliği ile Bizans tefurluklarının ve diğer Türk beyliklerinin münasebeti bir arada verilmiştir.

Kemal Tahir, *Devlet Ana*'da Osmanlının hangi temeller üzerinde kurulup yükseldiğini, 13. yüzyılın sosyal, kültürel ve siyasi çerçevesi içerisinde anlatır. Yazar, 1290 yılından itibaren yaklaşık on yıllık bir zaman diliminde geçen vak'aları bir yıla sığdırarak Osmanlı devlet yapısının sahip olduğu özgün karakterini yansıtır. Kemal Tahir, eserde, özellikle Türk kültür ve medeniyeti ile batıyı karşılaştırır. Feodalitenin ve din sömürücülerinin batıyı karanlığa hapsedtiğini belirtirken, Türklerdeki aile birliği, devlet-millet arasındaki uyum, milli ve manevi değerlere bağlılık ve adalet devlet kurma yeteneği ön plana çıkarır. Bunlardan başka, Türklerin yiğitliği, mertliği ve savaşçı bir toplum oluşu, batıdaki örneklerine tezat olarak verilir.

Devlet Ana, Kemal Tahir'in sanat anlayışını hem felsefi düşüncesini ifade eden bir romandır. Yazar, özellikle “Asya Tipi Üretim Tarzı”ndaki toplumlarda ekonomik ve sosyal yapısı ile insani ilişkilerin batının feodal düzeyine göre daha insancıl olduğunu iletmek ister. Türk insanın yaşantısını, geleneklerini, manevi yapısını dile getirir. Yazar bu konulardaki tespitlerini tutarlı olarak ifade eder. Kemal Tahir, Osmanlıyı bir aşiretten imparatorluğa

taşıyan gücün, toplum ve devlet yapısına bağlı olduğu düşüncesini vermek ister. Batıda feodal yapının güçlü bir toplum ve devlet oluşturma imkanından yoksun olduğunu, Osmanlının daha güçlü temeller üzerinde kurulduğunu anlatır. Bu bakımdan *Devlet Ana*, dil ve anlatımındaki ustalık ve iletmek istediği fikirler bakımından büyük önem taşır.

Kaynaklar

- Aktaş, Şerif (2002), *Edebiyatta Üslûp İncelemeleri*, Akçağ Yay., Ankara.
- Aktaş, Şerif (2005), *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yay., Ankara.
- Aytaç, Gürsel (1999), *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*, Gündoğan Yay., Ankara.
- Bozdağ, İsmet (1995), *Kemal Tahir'in Sohbetleri*, Emre Yay., İstanbul.
- Divitçioğlu, Sencer (1966), *Asya Tipi Üretim Tarzı ve Az Gelişmiş Ülkeler*, Elif Yayınları, İstanbul.
- Kudret, Cevdet (1999), *Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman*, C: 3, İnkılap Yay., İstanbul.
- Kundera, Milan (2005), *Roman Sanatı*, (Çev. Aysel Bora), Can Yayınları, İstanbul.
- Moran, Berna (1999), *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Moran, Berna (1997), *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, İletişim Yay., İstanbul.
- Tahir, Kemal (1971), *Devlet Ana*, C:I-II, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Yalçın, Alemdar (2003), *Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Romanı (1946-2000)*, Akçağ Yay., Ankara.

